Comentarii

încă din perioada studiilor la gimnaziul din Nejin, Petersburgul era pentru Gogol mirajul visărilor sale adolescentine. ‚Adeseori [...] mă mut cu gîndul la Petersburg; stau cu tine în cameră; rătăcesc cu tine pe bulevarde, admir Neva, marea" (VII, 38) îi scrie el, la 19 martie 1927, lui Gherasim Vîsoţki, prieten şi fost coleg de gimnaziu. Din acelaşi an datează altă scrisoare, din care putem deduce gradul de nebulozitate al aspiraţiilor lui Gogol: „Am cercetat cu mintea toate poziţiile sociale, toate funcţiile din statul nostru şi m-am oprit asupra uneia: asupra justiţiei. Mi-am dat seama că aici este cel mai mult de lucru, că numai aici aş putea face fapte bune, că numai aici aş putea fi cu adevărat folositor omenirii" (VII, 48). Aspiraţiile spre sfera „juridică", bineînţeles, nu erau susţinute de nimic (Gimnaziul de ştiinţe superioare din Nejin, pe care Gogol îl frecventa în acea vreme, se situa, ca nivel de pregătire a elevilor, pe un loc intermediar între gimnaziile guberniale ale timpului şi universităţi), decît, poate, doar de ataşamentul încercat de Gogol faţă de Nikolai Belousov, profesorul de ştiinţe juridice, om tînăr şi cu vederi progresiste, iubit de toţi elevii săi. însă, după cum se ştie, pentru Gogol lipsa unor diplome sau chiar a pregătirii necesare pentru ocuparea unui post nu a constituit niciodată o piedică de care să ţină seama: îndărătnicia şi abilitatea cu care, mai tîrziu, urmăreşte obţinerea unei catedre universitare sînt argumente grăitoare în acest sens. Deci, fără să se gîndească a ajunge scriitor celebru în capitală, Gogol tinde cu toată fiinţa sa într-acolo, unde va şi ajunge cu zestrea certificatului de absolvire în buzunar, zestre care îl plasa în clasa a XTV-a, ultima, a *Tabloului rangurilor,* legiferat încă de către ţarul Petru I. *Registrator de colegiu,* iată treapta de la care urma Gogol să cucerească Petersburgul, tentativă lipsită de şanse pentru un tînăr fără avere prea mare şi fără protecţie. Faptul că plecase la drum cu gînduri mari îl desluşim în mărturia unei cunoştinţe, căreia la despărţire viitorul scriitor îi spune: „Rămîneţi cu bine. De acum, cu siguranţă, ori n-o să mai auziţi nimic de mine, ori veţi auzi nişte lucruri bune", cuvinte la care S. V. Skalop rămîne foarte contrariată, întrucît, adaugă ea, „în acea vreme chiar nu vedeam în el nimic deosebit". Trecem peste şocul întîlnirii sale cu capitala, care nu l-a primit cu braţele deschise şi care, de altfel, i s-a părut departe de închipuirile sale. Şi totuşi, cu nesăbuinţa tinerilor încrezători pînă la orbire în sine. riscă şi dă tiparului (cerînd în prealabil mamei sale cele 300 de ruble trebuitoare) poemul *Hans Kiichelgarten,* scris încă din perioada gimnaziului. Nici acest pas, presupunînd. în plus, mare cheltuială, nu pare cu nimic justificat. Experienţa sa literară de pînă atunci se mărginea doar la colaborarea la revistele manuscrise „Zvezda" [„Steaua"] şi „Meteor literaturi" [„Meteorul literaturii"], unde compoziţiile sale nu erau considerate cine ştie ce

Vt-i. Apud Igor Zolotusski, *Gogol,* Izd-vo Molodaia gvardia, M., 1984, p. 112.

valoroase de către colegii de şcoală. în presa ..serioasă" făcuse numai o probă cu poezia *Italia,* publicată anonim în revista „Sîn otecestva" [„Fiul patriei", 1829, t. II, nr. 12J, după toate probabilităţile, un fragment din *Hans Kiichelgarten,* prelucrat în vederea unei apariţii de sine stătătoare. Cum era şi de aşteptat, poemul este [ntîmpinat cu recenzii defavorabile şi ironice, în două publicaţii cunoscute în epocă: Moskovskii telegraf [„Telegraful Moscovei", 1829, nr. 12] şi „Severnaia pcela" [„Albina Nordului, 1829, nr. 871. Astfel i se clatină lui Gogol iluzia unui succes literar rapid, iar reacţia sa este întru totul adolescentină: retrage din librării exemplarele nevîndute şi le arde, după care fuge de la „locul faptei", făcînd o călătorie în străinătate. Totuşi, înainte de a afla ecourile produse de poem şi în aceeaşi scrisoare în care cerea bani pentru tipărire (aprobată de cenzură la 7 mai 1829), el se şi gîndea la altă carte, după cum rezultă din rugăminţile adresate mamei sale de a i se trimite materiale folclorice, istorice şi etnografice privitoare la Ucraina, convins fiind - după cum rezultă din altă scrisoare - că „în capitală nu poate pieri de foame cel căruia Domnul i-a hărăzit cît de cît talent" (VII, 62). Insistenţa documentară din această perioadă demonstrează că Gogol reuşise, în sfîrşit, să se dumirească în ce priveşte orizontul de aşteptare al publicului şi al criticii, mizînd încă de pe acum pe faptul că la Petersburg „toţi sînt interesaţi de Malorusia" (VII, 59). Probabil că, în lunile următoare publicării lui *Hans Kiichelgarten,* s-a simţit înclinat să pună eşecul poemului pe seama lipsei bazei informaţionale, întrucît „tablourile" acestuia se localizau în Germania, Grecia şi alte meleaguri pe care nu le văzuse niciodată. Mergea, deci, acum cu scrupulozitatea pînă la a-şi forma o imagine „exactă" despre locurile sale natale! Este clar că, străduindu-se să-şi creeze o largă reţea de „informatori" pe tot teritoriul Ucrainei, scriitorul proiectase o carte despre Malorusia, cum îi plăcea lui să numească această parte a imperiului. Asupra a ce anume voia să însemne această carte putea depune mărturie *Bisavriuk sau Seara din ajunul lui Sînt-Ivan Kupala, povestire malorusă (din datinile populare) istorisită de dascălul bisericii Pocroavele,* apărută la începutul lui 1830, în caietul pe februarie şi martie al revistei „Otecestvennîe zapiski" [„însemnări din patrie"]. Chiar fără a ne preocupa pe larg de această scriere, o mică analiză filologică a numelui personajului ne poate dezvălui ce anume plănuia Gogol. Aşa cum şi mai tîrziu a procedat adeseori, scriitorul utiliza nume (cel mai adesea creaţii proprii) explicabile prin ucraineană. Numele Bisavriuk are în

rădăcină cuvîntul *bis,* care, în ucraineană, înseamnă *drac, diavol, demon.* Deci, Gogol se pregătea să scoată la lumină o carte „în care apar felurite duhuri şi feluriţi necuraţi" (aceasta este latura folclorului de care se şi interesează în scrisoarea din 22 martie 1829, adresată mamei sale).
După această largă „documentare", în cursul căreia i-au folosit şi însemnările din *Cartea de toate pentru toţi sau Enciclopedia la purtător* şi cele două comedii ucrainene ale tatălui său, pe care le ceruse din timp, în septembrie 1831, în colecţia *Adăugiri literare Ia „Invalidul rus",* apare prima parte a *Serilor în cătunul de lingă Dikanka, istorisiri date la tipar de prisăcarul Panko Roşcatu.* Greu, dacă nu imposibil, pentru contemporani să-şi fi dat seama că autorul acestora este unul şi acelaşi cu al lui *Hans Kiichelgarten,* deşi pseudonimele nu erau cine ştie ce îndepărtate ca sens (poemul fusese semnat V. Alov, adică de la rusescul *alîi.* care

înseamnă roşu-aprins, stacojiu). De data aceasta Gogol nu a mai vrut să dea greş scris o carte pe gustul publicului, caracterizată astfel de unul dintre harnici comentatori ai operei sale: „Cu mult încă înaintea acestor *Seri,* precum nouă tuturor în copilărie, cititorului îi plăcea să se întîmple neapărat ceva neobişnuit, să se amestece în viaţa sa duhurile luminii şi ale întunericului - toate astea anume pentru că pe atunci rusul era încă un copil"[1]. în plus, acelaşi critic ne sugerează că materia fantastică a *Serilor* se potrivea cu firea scriitorului: „Dar acest miraculos, sugerat de legendele populare, îl interesa pe Gogol nu numai ca o pîrghie de acţiune, ci coincidea cu o foarte importantă latură a concepţiei lui despre lume. Germenii superstiţiilor şi credinţelor naive existau în sufletul lui Gogo) încă din copilărie, accentuîndu-se cu timpul."[2] Scriindu-i mamei despre interesul manifestat în capitală faţă de tot ce era în legătură cu Ucraina, Gogol se afla sub impresia poemului *Poltava* al lui Puşkin, apărut în 1829. Dacă ne amintim că satul lui Kociubei (din poemul puşkinian) se numea Dikanka, devin de înţeles cuvintele din *Precuvîntarea* prisăcarului: „Dinadins am pus în frunte, pe fila-ntîi, numele satului: ca să puteţi nimeri fără zăbavă în cătun la noi. Că Dikanka, gîndesc, o ştiţi mneavoastră bine din auzite."
De fapt în literatura rusă tematica ucraineană fusese abordată mai de dinainte de K. F. Rîleev, în poemele *Voiiiarovski* şi *Nalivaiko,* de romanele *Seminaristul* şi *Cei doi Ivani* ale lui V. T. Narejnîi, de povestirile şi nuvelele scriitorului romantic O. M. Somov, de *Cîntecele maloruse* ale lui M. A. Maksimovici, culegere de folclor tipărită în 1827, cu mare ecou în epocă. Nu trebuie să trecem pe lîngă un alt nume, A. Pogorelski, autorul culegerii de povestiri *Dublul sau Serile mele în Malorusia,* apărută în 1828 şi mai puţin însemnată pentru istoria literară (din pricina evidentei imitaţii a lui Hoffinann), dar care putea să-l fi îndemnat pe Gogol să scrie o operă de felul *Serilor,* în care fantasticul de tip folcloric să se împletească cu cel de sorginte romantică europeană, foarte răspîndit şi gustat în Rusia primelor trei decenii ale veacului trecut, cînd şi apar multe traduceri din Tieck, Hoffmann, Chamisso etc. A rezultat astfel o carte aparent voioasă, la care au zîmbit primii ei cititori, tipografii, episod povestit de autor într-o scrisoare către Puşkin (21 august 1831): „Numai ce mi-am băgat capul pe uşă şi, văzîndu-mă, zeţarii au început să pufnească şi să rîdă pe înfundate, întoreîndu-se cu faţa la perete, lucru care m-a uimit oarecum. L-am întrebat pe şeful atelierului şi acesta, după ce-a încercat să mă ducă cu vorba, mi-a spus: *chestiile pe care aţi binevoit să le trimiteţi din Pavlovsk la tipar sînt nespus de şugubeţe şi tare i-au mai înveselii pe zeţari.* Din asta am dedus că sînt un scriitor întru totul pe gustul publicului de rînd" (VII, 65). Episodul cu veselia zeţarilor i-a plăcut lui Puşkin (de altfel, l-a şi utilizat în aşa-numita *Scrisoare către editorul «Adăugirilor literare la „Invalidul rus"»,* inclusă de L Iakubovici în recenzia sa la prima parte a *Serilor),* care îi răspunde lui Gogol cu felicitări, dar adoptînd un ton preventiv: „Vă felicit cu ocazia triumfului, cu prilejul pufnetelor de rîs ale zeţarilor şi

[1] N. Kotlearevski. *Realnîi i mmanticeskii elementî v* „Vecerah na hutore bite Dikanki", în *Nikolai Vasilievici Gogol. Ego jizn i socineniia. Sbornik istoriko-literatumîh statei.* Sostavil V. Pokrovski, Izd-vo Academia, M., 1915, p. 99.

m ***2 1***

$_{cU}$ cel al explicaţiilor şefului de atelier. Aştept cu nerăbdare şi altceva: părerile jurnaliştilor şi aprecierea consilierului caustic."[f] Consilierul caustic nu era altul decît N. Polevoi, editorul revistei „Moskovskii telegraf, cel care recenzase atît de usturător *fjans Kiichelgarten.*
Unii dintre contemporani au fost înclinaţi să creadă că Gogol s-a ascuns iarăşi sub un pseudonim pentru a preîntîmpina atacurile criticii, însă procedeul era uzual în epocă, şi autorul, autoexduzîndu-se, nu făcea altceva decît să depersonalizeze naraţiunea, în sensul cerut cumva de termenul*povest* (tradus în titlul romanesc al *Serilor* prin *istorisire),* asupra căruia Gogol face chiar şi eforturi de teoretizare: *fovest* îşi alege ca obiect o întîmplare care s-a petrecut sau ar fi putut să se petreacă cu oricare om, întîmplare care dintr-un motiv sau altul este semnificativă în plan psihologic, uneori chiar fără a apărea cîtuşi de puţin dorinţa de a spune o pildă moralizatoare, ci numai de a atrage atenţia celui care gîndeşte sau observă [...]. Ea poate fi pur poetică şi primeşte denumirea de poem" (VI, 397). De altfel, adevărata identitate a autorului nu era chiar un secret desăvîrşit, după cîtc putem înţelege dintr-o scrisoare a lui V. F. Odoevski din 23 septembrie 1831 (deci, la puţin timp după apariţia primei cărţi a *Serilor),* care scrie negru pe alb: „zilele acestea au

ieşit de sub tipar *Serile în cătun* - povestiri populare maloruse. Se spune că sînt scrise de un tînăr, pe nume *Gogol,* în care eu întrezăresc un mare talent."[2] Deci, numele scriitorului, cel puţin în lumea literară, era cunoscut, însă procedeul dăduse roade: scrierea era receptată ca avînd legături adinei cu creaţia populară.

Ar fi fost de aşteptat ca această convenţie să nu mai fie amendată de recenzenţi nebinevoitori, ceea ce, însă, nu s-a întîmplat. N. Polevoi, într-un articol (anonim!) publicat în „Moskovskii telegraf" (1831, est. 41, nr. 17), se întreabă vehement: „Ce-i la noi cu pasiunea aceasta de a o face pe Walter Scott? Ce-i cu mistificările astea? Oare Dv., domnilor povestitori, vreţi să fiţi *iluştri necunoscuţi?* Scrieţi ce vreţi, dar scrieţi ce-i al vostru, nu mai împrumutaţi maniere străine, care, credeţi-mă, nu vi se potrivesc. Walter Scott ştia să se menţină incognito, pe cînd Dv., d-le Prisăcar, vă poticniţi la primul pas. Oare chiar vreţi să credeţi că o faceţi bine pe malorusul spunînd: «Ce dogoritoare sînt orele amiezii, cînd totul *străluceşte* în soare de-ţi ia ochii *şi firea tace toropită de vipie,* iar nemărginitul cerului ocean albastru parcă s-ar fi aplecat asupra cîmpiei *biruit de iubirea lui pătimaşă,* pentru ca apoi, pierdut de-atîta fericire, să aţipească îmbrăţişat cu frumoasa-i ibovnică pe care o strînge focos la pieptul lui ceresc!»? [...] N-aveti decît, dar noi, cu mintea noastră rusească, nu înţelegem acest zbor înalt, însă pricepem că toate acestea nu sînt scrise nici de un prisăcar, nici de un malorus! [...] De-ajuns: vedem că Dv., d-le Prisăcar, sînteţi rus-nac, pe deasupra şi orăşean."* Şi acestei recenzii, tot anonim, îi replică N. I. Nadejdin în „Teleskop" (1831, est. V, nr. 20): „Cancelariei revistei *Moskovskii telegraf* i s-a năzărit a vedea în Prisăcarul Panko Roşcatu un duşman înverşunat: a recunoscut în el un *rusnac* şi chiar un *orăşean,* semne importante şi fatale! (...) Dar nefericita s-a

[1] Apud M. B. Hrapcenko, *Nikolai Gogol,* Izd-vo Sovremennik, M., 1984, p. 22.

[2] Apud N. L. Stepanov, *Rannii Gogol-romantik,* în N. V. Gogol, *Sobranie socinenii,* 1.1, Izd-vo Hudojestvennaia literatura, M, 1976, p. 307.

[h] *Russkaia literatura XIX veka. Hrestomatiia kriticeskib materialov* Izd-vo Vîssaia skola. M„ 1975, p. 230.

înşelat: s-a amestecat degeaba [...1 Vai! Şi flerul jurnalistic se toceşte, în cele din urmă, la bătrîneţe! [...] *Serile în cătunul de lingă Dikanka* sînt alcătuite din fragmente sublime ale vieţii poporului ucrainean. [...1 Şi nimeni pînă astăzi n-a reuşit să Ic redea atît de veridic, de fermecător ca bunul prisăcar Panko Roşcatu."[1] încă de pe acum, deci, se profilează o caracteristică interesantă a receptării critice a operei lui Gogol: plafonul superlativ şi cel minimalizator, fără aşa-numita „medie de aur". Iar elementele de veridicitate au slujit, mai tîrziu, circumscrierii lui Gogol în aria realismului, ceea ce a dat naştere unor interpretări eronate, primitive şi preconcepute, din perspectiva realismului naiv, deşi unii contemporani, mai bine „documentaţi", îi reproşau felurite erori în descrierea oamenilor şi obiceiurilor. în cartea sa despre Gogol, Igor Zolotusski rezumă „inadvertenţele" semnalate într-un singur articol din „Sîn otecestva i Severnîi arhiv" [„Fiul patriei şi Arhiva Nordului"] de către „malorusul" Andrii Ţarînnîi:

1. în Ucraina, flăcăii nu beau niciodată pînă se îmbată. J
2. Cazacii nu cîntă la bandură.
3. Nunţile nu se fac la iarmaroace.
4. „Ţiganul [...] nu are ce căuta într-un tablou care prezintă viaţa băştinaşilor Malorusiei, aceştia fiind cinstiţi şi cu frică de Dumnezeu."
5. în timpul Ecaterinei I şi al Annei Ivanovna, în Ucraina nu existau hatmani, iar dacă este vorba de Ecaterina a Ii-a (în *Epistolia ce se pierduse pe drum),* pe atunci existau deja poştele, şi nu mai avea nici un rost să se trimită o ştafetă la împărăteasă. -

Argumentele lui Ţarînnîi sînt rostite cu un ton ce se vrea fără replică, de profund cunoscător într-ale Ucrainei: „La noi cîntă la bandură doar orbii, ori femeile cazace, care au învăţat să cînte la acest instrument pentru a-i distra pe domnişorii şi domnii lipsiţi de griji. Altceva e cu balalaica, la care zdrăngănesc mulţi flăcăi, însă ca să umble cu bandură pe uliţă fiul unui cazac de vază, ba chiar al primarului care conduce o plasă - una ca asta nu seamănă a realitate."* Aceste reproşuri „etnografice" îşi aveau suportul într-un anume gen de literatură a epocii, în aşa-numitele romane-„călătorii", sentimentale şi pline de „culoare locală". Gogol avusese de timpuriu prilejul să facă haz de asemenea opere, întrucît chiar profesorul lui de latină de la gimnaziul din Nejin, Ivan Kuljinski, scrisese şi tipărise o nuvelă în acest spirit, numită *Satul malorus,* categorisită de tînărul gimnazist drept o „pocitanie literară". Despre felul cum se înţelegea în epocă să se utilizeze „elementele locale" ne spune scriitorul O. M. Somov în comentariile la cartea sa *Basme despre comori,* al cărei scop, în intenţia autorului, ar fi fost: „să strîngă cît mai multe legende şi credinţe populare răspîndite în Malorusia şi Ucraina printre oamenii simpli, pentru ca acestea să nu fie pierdute cu totul pentru viitorii arheologi şi poeţi [...]. Autorul, cunoscînd obiceiurile ţinutului de acolo, a adunat cît i-a stat în putinţă asemenea povestiri populare şi, nedorind să alcătuiască cu ele un dicţionar anume, s-a gîndit să le împrăştie în diferite nuvele."

[1] *lbidem,* pp. 23l-232.

[2] Igor Zolotusski, *op. cit.,* p. 127.

[i] Apud M. B. Hrapcenko, *op. cit.,* p. 124.

[4] *lbidem,* p. 88. .«•• I

Aceste reproşuri, însă, erau mult mai puţin grave faţă de cele pe care i Ie aducea „consilierul caustic", N. Polevoi, într-o adresare directă, ca şi cum ar fi fost faţă în faţă cu autorul: „Toate poveştile dumneavoastră sînt atît de incoerente, încît, cu excepţia unor amănunte fermecătoare, care în mod vizibil aparţin poporului, fiecare din poveşti se citeşte cu greu pînă la capăt. Dorinţa de a vă insinua în malorusism a încîlcit într-atît stilul şi naraţiunea dumneavoastră, încît în unele locuri nici nu se înţelege despre ce-i vorba."[1] „Severnaia pcela", care şi ea luase atitudine faţă *deHans Kuchelgarten,* se dovedeşte tot atît de intransigentă, considerînd că „descrierile nu au nici autenticitatea, nici complexitatea, nici curajul de care dau dovadă autorii *Cavalcadelor, încercărilor ele"*[2]*,* oferindu-i, deci, lui Gogol drept model scrierile lui Mihail Zagostin şi A. A. Bestujev-Marlinski. De altfel, acest din urmă model i-l indicase şi N. Polevoi. Nici la cinci ani după apariţia primei cărţi a *Serilor,* revista „Biblioteka cllea citenia" [„Biblioteca pentru lectură"] nu se lăsa impresionată de succesul la public al operei şi constata, la apariţia ediţiei a doua, prin glasul redactorului său Osip Senkovski: „De-a lungul celor două volume nu vedeţi altceva decît ţărani maloruşi, cazaci, dascăli, meseriaşi. Publicul lui Gogol «îşi şterge nasul cu poalele giubelei», miroase crunt a dohot şi toate nuvelele lui sau, mai bine zis, poveştile au aceeaşi fizionomie [...]. Această literatură este, bineînţeles, de un nivel scăzut; acest public e cu o treaptă mai jos decît celebrul public al lui Paul de Kock."[3]

Totuşi autoritatea numărul unu a timpului era Puşkin, şi aprecierea lui a cîntărit mai greu dccît toate ecourile critice din care am citat pînă acum. Lipsa de comprehensivitate a receptării avea să fie mai tîrziu argumentată de Belinski în modul următor: „Obişnuit cu tonul şi maniera lui Marlinski, publicul rus nu ştia ce să creadă despre *Serile* lui Gogol. Acestea reprezentau o cu totul altă lume a creaţiei, despre posibilitatea existenţei căreia nimeni nu bănuia."* în deja pomenita *Scrisoare către editorul «Adăugirilor literare la „Invalidul nis"»,* Puşkin prevede reacţiile criticii şi eventualele poziţii de pe care ar fi putut fi judecată această primă carte a lui Gogol: „Acum am terminat de citit *Serile de lingă Dikanka.* M-au uimit. Iată ce înseamnă veselia autentică, sinceră, degajată, tară preţiozitate, fără ifose. Şi pe-alocuri cîtă poezie! Cîtă sensibilitate! Toate acestea îi sînt atît de necesare literaturii noastre. încît nici pînă acum nu mi-am venit în fire. Mi s-a spus că atunci cînd editorul a intrat în tipografia unde se tipăreau *Serile,* zeţarii au început să pufnească şi să rida pe înfundate, acoperindu-şi gura cu palma [...]. *Moliere* şi *Fielding* gr fi fost bucuroşi să-şi înveselească zeţarii. Felicit publicul cu prilejul apariţiei acestei cărţi *ntr-adevăr vesele, iar autorului îi doresc din inimă succese în continuare. Pentru numele ui Dumnezeu, luaţi-i apărarea, dacă jurnaliştii, după obiceiul lor, vor ataca *indecenţa* xpresiei, *prostul gust* etc. E timpul, e timpul să luăm în rîs *Ies precieuses ridicules* din literatura noastră, să ridem de acei oameni care vorbesc mereu de delicatele cititoare, pe are nu le-au avut niciodată, de înalta societate, unde nu-i invită nimeni - toate acestea exprimarea valetului profesorului Trediakovski." Deci, în opoziţie cu cei care îl onsiderau pe Gogol doar un colportor de folclor sau strivit de modele străine, Puşkin

[1] *lbidem,* p. 127.
[2] *lbidem,* p. 123. [i] *lbidem,* p. 125.
[4] *lbidem, p.* 126.
[5] *Russkaia literatura XIX veka...,* p. 229. ; .auii .fewa .onia Jiij.i ,i Jov

o .

vede în această primă carte a *Serilor* un fenomen original şi, în plus, necesar literaturii momentului. Abia după ce reputaţia cărţii s-a consolidat definitiv, cu prilejul celei de-a doua ediţii, Puşkin găseşte de cuviinţă să dezvăluie şi unele reţineri critice: „Ce uimiţi am fost de apariţia acestei cărţi ruseşti, care ne făcea să rîdem, şi nu mai rîsesem de pe vremea lui Fonvizin! îi eram atît de recunoscători tînărului autor, îneît cu bucurie i-ani iertat inegalitatea şi incorectitudinea stilului, incoerenţa şi neverosimilitatea unor povestiri, lăsînd aceste neajunsuri pe seama criticii."[1] Iar veselia remarcată la prima recenzie este acum nuanţată, ei adăugîndu-i-se şi alte calităţi ale cărţii, utilizate drept argumente de critica de susţinere: „Toţi ne-am bucurat văzînd descrierea vie a acestui popor de cîntăreţi şi dansatori, tabloul proaspăt al naturii maloruse, veselia naivă si în acelaşi timp şireată"-. în studiul său *Despre nuvela rusă şi nuvelele domnului Gogol,* apărut în 1836, V. G. Belinski rezumă parcă ambele adnotări ale lui Puşkin: „Domnul Gogol a devenit cunoscut cu *Serile în cătunul de lingă Dikanka* - o culegere de schiţe poetice a căror acţiune se petrece în Malorusia, schiţe pline de viaţă şi de farmec. Tot ce poate avea mai frumos natura, tot ce poate avea mai ademenitor viaţa la ţară a oamenilor simpli, tot ce e mai original şi mai tipic în popor, toate acestea strălucesc în culori de curcubeu în cele dintîi visuri poetice ale domnului Gogol. E o poezie tinerească, proaspătă, înmiresmată, strălucitoare, îmbătătoare ca un sărut de dragoste."

Interesant este faptul că în prima sa recenzie la *Seri* N. Polevoi scria că Gogol nu ştie deloc să glumească, iar atunci cînd comentează cartea a doua, se vede nevoit să-şi corecteze afirmaţia, spunînd că autorul s-a folosit cu talent de umorul conaţionalilor săi. Prin această adeziune întîrziată a lui N. Polevoi, comismul a devenit prima latură a creaţiei gogoliene apreciată unanim.

Totuşi, tipul de umor practicat de Gogol în *Seri* nu poate fi înţeles fără avîntul liric, care se ridică mult deasupra întîmplărilor propriu-zise, avînt care divulgă o anume poetică preconcepută, o atitudine estetică deliberată. Acelaşi avînt, aceeaşi „lipsă de măsură" le întîlnim în vastitatea peisajului şi în intensitatea rîsului, în înălţarea spre soare, lună şi cer, ca şi în coborîrea spre amănuntul dătător de zîmbet. Se simte deplina uşurinţă a scriitorului în a-şi schimba mereu punctul de observaţie cu rapiditatea mijloacelor de locomoţie din naraţiunile sale. Celebra descriere a nopţii ucrainene, ilustrată de o adevărată avalanşă lexicală, este absolut paralelă cu năvala „ghiduşiilor" din mai toate povestirile ciclului *Serilor,* dar şi cu sîngeroasa luptă redată sub formă de petrecere în *Fioroasa răzbunare.* Indiferent din ce perspectivă am privi *Serile,* la orice nivel al scriiturii se remarcă intensitatea stilistică ordonatoare a textului, care-şi supune subiectul unor salturi de altă natură decît coerenţa obişnuită, ceea ce, probabil, i-a şi determinat pe Puşkin, pe Polevoi şi pe alţii să recepteze povestirile gogoliene ca pe nişte „abateri", mai mult sau mai puţin condamnabile, de la legile construcţiei lineare. însă tocmai aici Gogol se arăta cu desăvîrşire inovator, în sensul că „poveştile sale sînt duse la capăt pe un traseu mai excentric (şi deci mai original) decît, să spunem, *Dama de pică* a lui

[1] A. S. Puşkin, *Socineniia,* Gosudarstvennoe Izd-vo Hudojestvennoi literaturi, M- 1949, p. 791.
- *Ibidem.*
*V. G. Bielinski (conform transcripţiei, inadecvate, de pe volum), *Opere filozofice alese,* voi. 1, Edit. Cartea Rusă, Buc. 1956, p. 197. * •;-

fuşkin (nelipsită nici ea de atributele fantasticului), tînărul scriitor manifestînd mai jnultă libertate şi inventivitate decît „mai clasicii" săi contemporani. „Inegalităţile" de re vorbea Puşkin nici nu-l interesau pe Gogol, el nu-şi cenzura defel avîntul imaginativ multicolor şi muzical, ca un adevărat romantic, căruia mai puţin decît orice îi stau în faţa ochilor echilibrul şi ponderenţa. *Serile* nu sînt scrise numai pentru public, ci şi pentru autor, pentru sufletul său, sînt scrise dintr-o suflare, sînt emanaţia unui spirit care, tînăr fiind, mai poate glumi încă în spaţiul sever al literaturii. Cînd, în 1842, Gogol îşi alcătuia prima ediţie a *Operelor* sale, în prefaţă, se arăta foarte exigent faţă de *Serile in cătunul de Ungă Dikanka:* „Toată prima parte ar fi trebuit eliminată: sînt experienţe de şcolar începător, care nu merită atenţia exigentă a cititorului; dar în ele se simt primele clipe dulci ale inspiraţiei mele tinere şi mi-ar fi părut rău să le exclud, aşa cum e greu să alungi din amintire primele jocuri ale tinereţii care nu se mai întoarce"[1]. în alt loc, într-un moment de cumpănă din viaţa sa, cînd scrie *Spovedania unui autor,* Gogol se exprimă astfel despre această carte a sa din tinereţe: „Pricina acelei veselii, care s-a făcut remarcată în primele mele scrieri publicate, se explică printr-o anume necesitate sufletească. Mă încercau excese de deprimare, inexplicabile chiar pentru mine însumi, care, probabil, proveneau din starea mea bolnăvicioasă. Ca să mă distrez, născoceam toate lucrurile comice de care eram în stare" (VI, 427). Avem, pe de o parte, mărturia că *Serile* sînt rezultatul jocurilor tinereţii, iar pe de altă parte, confirmarea instabilităţii caracterului autorului, „rîsu-plînsu" firii lui. Aşa cum s-a remarcat adeseori, chiar în povestirile timpurii ale lui Gogol apar note grave, aparent inexplicabile, luate de unii comentatori drept semne de „tristeţe romantică" (finalul *Iarmarocului din Sorocinţi,* cîntecele „din care însă niciodată nu lipsea şi o unduire de tristeţe" din O *noapte de mai* etc). Privite în totalitatea operei gogoliene, aceste „unduiri de tristeţe" prevestesc parcă de pe acum „sentimentul mormîntului" (expresia îi aparţine lui Abram Tertz) pe care Gogol îl va încerca după ce va da deoparte perdeaua miraculos-multicoloră a *Serilor* şi va resimţi răsuflarea de gheaţă a *Sufletelor moarte.* Astfel se modifică imaginea despre „tinereţea zvăpăiată" a autorului, astfel ni se dezvăluie un spirit de pe acum suferind, care suferinţă va răbufni nemediată în cea mai controversată (şi mai tendenţios înţeleasă) scriere a sa, *Testamentul* din *Pagini alese din corespondenţa cu prietenii,* în care disperarea ia forma unui ţipăt nud: „concetăţeni! mi-e frică!" (VI, 189). Gogol întrezăreşte întunecimea înspăimîntătoare a sorţii umane, iminenţa Judecăţii de apoi, care l-a urmărit toată viaţa. Una dintre cutremurările copilăriei sale a constituit-o povestirea mamei despre „veşnicele chinuri ale păcătoşilor", iar cu puţin înainte de moarte este înfricoşat de nemiloasele acuzaţii ale părintelului Matvei (care joacă un rol straniu în biografia gogoliană), acesta ameninţîndu-l mereu cu pedeapsa divină .pentru „orice cuvînt de deşertăciune".

Totuşi, în această primă carte, forţele întunericului sînt încă învinse de optimismul tinereţii, iar diavolul de mai tîrziu (diavolul-om, diavolul-soartă) ia, cel mai adesea, chipul aproape familiar al unui vecin ticălos, lipsit de atributele pe care Ie are în viziunile teologilor şi asceţilor. De regulă, impactul personajelor sale cu diavolul este un prilej de coborîre, de simplificare, de dedemonizare a viziunilor

; Apud Igor Zolotusski, *op, cit.,* p. 132. ..iii .su;;., : JIJJ XJ *,iinc.ut Muik in* »J

infernale (lucru demonstrat de frecventele comparaţii cu viaţa domestică oamenilor). Trebuia ca *bietul diavol, diavolul prost* (ipostaze folclorice) să dispară trebuia ca atmosfera de basm să se împrăştie, pentru ca în imaginarul gogolian să pătrundă spectrul atotacaparator, devorator al Plictisului Universal.

Anul 1832, cînd a apărut cartea a doua a *Serilor,* marcînd primul triumfal lui Gogol, s-a scurs cu repeziciunea unui vis. Urmează un an întreg de „reflux", cînd orice nouă idee, orice nouă încercare nu este dusă pînă la capăt. „Ce îngrozitor a fost pentru mine acest an 1833! se plînge Gogol într-o scrisoare. Doamne, cîte crize! Va veni oare şi pentru mine binecuvîntata restaurare după aceste revoluţii distrugătoare? De cîte nu m-am apucat, cîte lucruri n-am dat pe foc, la cîte n-am renunţat!" (VII, 91) Chiar *Serile* care îl impuseseră în prim-planul literaturii i se par acum lipsite de importanţă: „Mă întrebaţi de *Serile de lingă Dikanka?* Naiba să le ia! Nu le mai editez! [... J Şi chiar dacă unele cîştiguri băneşti nu mi-ar fi de prisos, nu pot scrie pentru asta, nu pot înmulţi poveştile [...]. N-au decît să cadă în anonimat, pînă cînd nu voi da la iveală ceva important, măreţ, artistic. Dar stau fără să fac nimic, în nemişcare. N-am chef de ceva mărunt! iar ceva măreţ nu-mi vine în minte" (VII, 82-83). Abia spre sfîrşitul anului pare să-şi fi revenit, începînd să lucreze la o serie de scrieri pe care le desăvîrşeşte în cursul lui 1834: *Taras Bulba* (prima variantă), *Moşieri de altădată, Portretul, Nevski Prospekt,* prima variantă a *însemnărilor unui nebun, Vii, Logodnicii* (viitoarea comedie *Căsătoria),* mai multe studii şi articole. Astfel că la începutul lui 1835 ies aproape simultan de sub tipar volumele *Arabescuri şi Mirgorod.*
Dintre nuvelele *Mirgorodului,* prima a văzut lumina tiparului *Cum s-a certat Ivan Ivanovici cu Ivan Nikiforovici,* în almanahul „Novosele" [„Casa nouă", est. II, 1834], avînd subtitlul *Una din istorisirile netipărite ale lui Panko Roşcaţii.* Reîntoarcerea lui Gogol la modestul prisăcar era deja un semn că scriitorul nu mai considera epuizat „materialul" oferit de Ucraina natală, aşa că subtitlul întregului volum, *Povestiri care servesc drept imnare la „Serile în cătunul de Ungă Dikanka",* pare să indice o revenire la vechile unelte. în orice caz, acum Gogol nu mai este tînărul care aşteaptă cu sufletul la gură verdictul criticilor (cum s-a întîmplat cu *Hans Kiichelgarten* şi chiar cu *Serile),* acum el ştie să se distanţeze de cartea publicată, ştie s-o trateze cu un ton oarecum indiferent, ca în această scrisoare către S. P. Şevîriov, editorul revistei „Moskovskii nabliudatel" [„Observatorul Moscovei"]: „Vă trimit *Mirgorodul* meu şi aş dori din toată inima, pentru propria mea glorie, ca această carte să vă facă plăcere. Spuneţi-vă părerea, de pildă, în «Moskovskii nabliudatel». Prin aceasta m-aş simţi obligat: ţin mult la părerea dumneavoastră" (VII, 117). Faptul că *Arabescuri* şi *Mirgorod* au apărut la scurt interval de timp unul după altul i-a determinat pe critici să scrie o dată despre ambele cărţi, ceea ce s-a întîmplat şi cu publicaţiile „Biblioteka dlea citenia", „Severnaia pcela", „Moskovskii nabliudatel". o privire de ansamblu asupra tuturor recenziilor ne arată că *Arabescurile* au fost respinse anume din pricina faptului că erau resimţite ca nefiind o prelungire a *Serilor,* iar adeziunea la *Mirgorod* se datora tot unei lecturi prin prisma primei cărţi a tînărului Gogol. Astfel, erau lăudate „poveştile" *(Taras Bulba* şi *Vii),* precum şi „istoria glumeaţă" *(Moşieri de altădată).* în viziunea criticii contemporane, Gogol făcea o greşeală încereînd să iasă din perimetrul ucrainean: „însă nu putem să nu remarcăm că în noile povestiri, pe care le citim în *Arabescuri,* acest umor malorus nu a rezistat

f

tentaţiilor occidentale şi, în creaţiile sale fantastice, s-a supus influenţei lui Hoffmann şi Tieck - şi de asta îmi pare rău. Dar să ne consolăm: în ai săi *Moşieri de altădată* şi în *Taras Bulba* el încă mai este credincios spiritului său malorus"[1] - scria S. P. Şevîriov în recenzia sa din „Moskovskii nabliudatel". Dîndu-i parcă subiect de reflecţie lui Belinski, Şevîriov încearcă să definească esenţa umorului gogolian: ‚Absurdul inofensiv - iată stihia comismului, iată ce este într-adevăr comic [...]. în viaţa noastră există mult absurd, dar acest absurd este mascat cu atîta măiestrie sub diferite forme, sub diferite tabieturi, ritualuri, opinii publice, îneît pare a fi însuşi bunul-simţ al societăţii. Autorul *Serilor Dikankăi* are de la natură admirabilul har de a surprinde acest absurd din viaţa oamenilor şi de a-l preface în poezia inefabilă a rîsului."-
„Severnaia pcela" şi „Biblioteka dlea citenia" pun şi ele *Mirgorodul* sub semnul comicului, cea din urmă considerînd că, la Gogol, „caricatura este avantajul şi defectul talentului său [...]. liste avantaj atunci cînd vrea să fie fără pretenţii şi se ocupă de lucruri vesele."[3] Articolul lui Şevîriov îi prilejuieşte lui V. G. Belinski o întîmpinare mai mult teoretică în paginile revistei „Teleskop" (1836, est. 32, nr. 5), în care face o disociere între două feluri de comic, primul fiind „calambur, şaradă, triolet, madrigal", iar al doilea „sarcasm, fiere, otravă", conchizînd că „umorul d-lui Gogol face parte din cea de-a doua categorie a comicului. Ne bazăm pe faptul că nuvelele sale sînt comice atunci cînd le citiţi şi triste după ce le-aţi citit."[4] Pe bună dreptate, Belinski atrage atenţia asupra faptului că interpretarea nuvelelor din *Mirgorod* numai din punctul de vedere al comismului este o eroare: „Comismul nu este nici pe departe stihia dominantă a talentului său, nici cea care deţine ponderea cea mai jimportantă . Această „punere la punct" este mai puţin lipsita de obişnuitele, la I-Belinski, digresiuni explicative, întrucît poziţia faţă de noile apariţii editoriale ale lui fGogol şi-o precizase în articolul *Despre nuvela rusă şi nuvelele domnului Gogol* I („Teleskop", 1835, est. 26, nr. 7-8), în care - în urma unor foarte largi demonstraţii -I ajunge la concluzia că însemnele capodoperei (pe care nuvelele lui Gogol le posedă) [sînt: „simplitatea invenţiunii, adevărul desăvîrşit al vieţii, caracterul lor naţional şi originalitatea", iar însemnul

specific, gogolian, ar fi „însufleţirea comică învinsă întotdeauna de un sentiment adînc de tristeţe şi melancolie". Totuşi, nici observaţiile lui Şevîriov asupra comicului din operele lui Gogol nu sînt lipsite de clarviziune. într-adevăr, atît pentru contemporani, cît şi pentru comentatorii de mai tîrziu, unul dintre paradoxurile acestei creaţii l-a constituit forţa înaltă a comismului faţă de relativ {inofensiva demascare politică directă. Belinski a găsit o expresie fericită, *comedia ivieţii,* dîndu-şi singur răspuns la o întrebare: „Ce anume reprezintă aproape fiecare din nuvelele lui? O comedie ridiculă care începe cu prostii, continuă cu prostii, se Hermină cu lacrimi şi care, în sfirşit, se cheamă *viaţă."*[7] *Comedia vieţii* îşi are la Gogol

[1] *Russkaia literatura XIX veka.* [1] *Ibidem.*
[3] *Ibidem,* p. 234.
[4] *Ibidem,* p. 235. *Ibidem.*
[6] Apud V. G. Belinski, *op. cit,* p. 185.
[7] V. G. Belinski, *op. cit.,* p. 184.
p. 233.
v-u*a

începutul în *Ivan Fiodorovici Şponka* şi, prin *Moşieri de altădată* şi *Cum s-a certat Ivan Ivanovici cu Ivan Nikiforovici,* se îndreaptă vertiginos spre culminaţiile sale *Revizorul* şi *Suflete moarte.* Deocamdată este clar că *Mirgorodul, oraşul păcii, oraşul tihnei,* este lipsit cu totul de pace şi tihnă, iar fraza cu care se desparte de noi Panko Roşcatu pare a conţine ideea că lumea poveştilor şugubeţe şi a legendelor eroice a rămas definitiv în urmă, că mai tot ce va urma de acum înainte este conţinut în ultima exclamaţie a ciclului: „Mare plictiseală şi pe lumea asta, domnilor!".